

SORØ KLOSTER.

Af

Poul Nørlund.

Enhver, der kender lidt til de to historiske, midt-sjællandske Skoler, Sorø og Herlufsholm, vil vide, at der bestaar et vist Konkurrenceforhold imellem dem, fuldt venskabeligt — men dog et Konkurrenceforhold. Det er ganske ejendommeligt, at dette Forhold kan føres næsten 800 Aar tilbage i Tiden, til de to Stiftelsers første Grundlæggelse som Benediktinerklostre.

Danmark var dengang, i 12. Aarhundrede, hovedsagelig befolket af jævne Bønder af Middelvelstand, nogle lidt ringere, andre lidt bedre stillede, men uden nogen afgørende Forskel i deres Kaar. Over dem hævede sig kun nogle ganske faa Slægter, som ved deres uhyre Rigdomme indtog en dominerende Stilling i den Egn eller Landsdel, hvor de hørte hjemme. En saadan Slægt var Bodilssønnerne i Sydsjælland, en anden — den rigeste og mægtigste af dem alle — var Skjalm Hvides Sønner i Midtsjælland.

I 1135 grundlagde Bodilssønnerne Sct. Peders Kloster i Næstved (det senere Skovkloster, hvoraf Herlufsholm dannedes), og straks har Hviderne været klare over, at noget saadant maatte de ogsaa gøre.

Det varede dog en halv Snes Aar, før de naaede saa vidt. Den ene af Brødrene, Toke, var da død efter paa sit Dødsleje at have truffet Dispositioner til det længe planlagte Klosters Stiftelse. Ebbe Skjalmsøn var optaget af de heftige Borgerkrige, og det blev derfor den tredje af Brødrene, Asser Rig, som kom til at sætte Planerne i Værk. Det var paa hans Ejendom, at Klostret fik Plads; paa den lille Ø midt i Skovene laa i Forvejen en Landsby, som i den Anledning blev nedlagt. Asser naaede da ogsaa før sin Død at se den lille, meget beskedne Klosterkirke fuldført — den har ligget øverst oppe paa Bakken bag Rektorboligen og Sygehuset; selv var han paa sine gamle Dage, træt af Verdens Fortrædelighed, indtraadt som Munk i Klostret. Men dette Kloster trivedes ikke. Man var saa uheldig at faa daarlige Forstandere til at lede det, og efter Ebbe Skjalmsøns Død blev den unge Stiftelse helt opgivet og forladt, — mens Søsterstiftelsen ved Næstved havde bedre Held med sig og trivedes udmærket.

Til al Held voksede en ny, daadkraftig Generation op indenfor Hvideslægten, først og fremmest Asser Rigs to Sønner Absalon og Esbern Snare. Absalon nyskaber Sorø Kloster helt fra Grunden af. Han henter i 1162 Cisterciensermunke fra Esrom og indkalder udenlandske Abbeder til at lede dem. Han skænker Klostret en Række store Ejendomme, og han bevæger sine Slægtninge til ogsaa at ofre af deres Overflod. Naar Sorø Kloster blev Landets rigeste, mægtigste og mest ansete Klosterstiftelse, der overfløj selv de kongelige Stiftelser, saa skyldes det først og fremmest Absalon.

Faa eller ingen har faaet en Plads i Danmarks

Historie som Absalon. Han var i dansk Politik en Samlingens og Reorganisationens Mand, den „stærke Mand“, som man trængte til efter den lange Opløsningstid. Hans største Egenskab var, tror jeg, denne hans faste Myndighed, hans stærke, undertiden næsten haarde Karakter, og ogsaa i Sorø er det som den faste, stærke Organisator, at vi lærer ham at kende.

Esbern Snare støttede trofast sin Broder. Flere store Besiddelser overdrager han Klostret, bl. a. som Sjælemesse-gave for sine to Hustruer, og han byggede Munkene en Vandmølle, som har ligget nede i Akademihaven eller maaske snarere i Rektors Have. Ogsaa Fætteren Sune Ebbesøn — bedst kendt som den, der byggede Bjernede Rundkirke, og vistnok den rigeste Mand i Landet — var Klostret meget bevaagen. De tre Stormænd, Absalon, Esbern og Sune, lovede højtidelig foruden alle deres andre Gaver at efterlade Sorø Kloster en halv Arvepart af al deres Ejendom; men dette Løfte, som Abbeden med Rette fandt saa betydningsfuldt for Klostret, at han søgte pavelig Bekræftelse derpaa, kunde først effektueres efter deres Død af deres Arvinger, og dermed naar vi frem til den tredje Generation af Skjalm Hvides Efterkommere.

Nu ændrer Billedet sig noget, Reaktionen begynder at melde sig. Sunesønnerne var meget kirkelig sindede — Peder blev jo Biskop i Roskilde og Anders blev Absalons Efterfølger paa Ærkebispesædet i Lund —, og de viste ogsaa Slægtens Klosterstiftelse megen Gunst. Bl. a. var det dem, der bekostede det lange Mølledige mellem Tuel og Sorø Sø, som endnu tildels løber langs Filsofgangene. Derimod var de meget sendrægtige til at udrede alt det Gods, som de var Klostret skyldige som Følge af deres Faders Løfte

om den halve Arvelod; det er karakteristisk, at selv de to Bisper begge ventede til deres allersidste Levetid med at udrede deres Parter.

Men helt galt var det med Esbern Snares Sønner. De var i Modsætning til Sunesønnerne verdsligsindede Godsejere uden særlige kirkelige Interesser, og de følte sig i Forvejen forurettede ved alt, hvad deres Fader og Farbroder havde skænket Munkene i deres levende Live; nu stillede de sig paa det Standpunkt, at de slet ingen Ting vilde udrede. Der er imidlertid i Klostersproget et Udtryk, som hedder „sera poenitentia“, d. e. Angeren i den sidste Time, og hertil satte Munkene deres Lid. Det viste sig da ogsaa, at da den første af Brødrene, Johannes Marsk, i 1215 skulde til at dø og laa paa sit Smertens Leje i Lübeck, fik han alvorlige Betæneligheder og lod Abbed Gaufrid hente fra Sorø for at modtage Sakramentet af hans Haand, idet han til Gengæld overdrog Klostret det store Stenmaglegods nord for Sorø, der mere end dækkede hans Andel i den halve Arvelod efter Faderen.

Heraf fik Munkene imidlertid foreløbig ingen Glæde, thi efter Johannes' Død beslaglagde hans Broder Absalon Bælg hele Godset, og man maatte igen vente en halv Menneskealder, til ogsaa Absalon skulde til at dø og i sin sidste Time besluttede sig til at skænke Klostret det samme Gods — for sin Sjæls Frelse og for Begravelsesplads i Kirken. Men ogsaa hans Arvinger beslaglagde Godset, og dette Spil frem og tilbage gentog sig nu den ene Gang efter den anden ned igennem Aarhundredet, sidste Gang ved Lage Litles Testamente i 1291. Men Skæbningen vilde, at han da sad som Fange paa Kalund-

borg Slot, han blev dømt for Majestætsforbrydelse, og alle hans Godser, ogsaa Stenmaglegodset, konfiskeredes. I de Dage tør man nok antage, at Munkene i Sorø har skælveth for, at den store Ejendom, som den ene efter den anden havde skænket dem, og som de ved Processer Gang paa Gang havde faaet sig tilkendt, dog til syvende og sidst skulde slippe dem af Hænde. Men Kong Erik Mendved bøjede sig for deres klare Adkomst dertil og gav dem i 1293 Gavebrev paa Godset.

Det var dog ikke alle Hviderne der stillede sig som Esberns Snares Efterkommere. Sorø Kirke blev Gravkirke for den mægtige Hvideslægt, og den ene Ejendom efter den anden skænkedes som Betaling for Begravelsesplads og for Sjælemesser. Det er karakteristisk nok, at skønt det egentlig var Cistercienserne forbudt at lade verdslige Folk blive begravet indenfor Kirkens Mure, saa ligger de der dog, alle de store Herremænd og deres Kvinder, og til Minde om dem, til Forherligelse af dem, maledes i Slutningen af det 13. Aarh. den stolte Skjoldefrise, som endnu pryder Højkirkens Vægge.

Under Valdemar den Store og hans Sønner havde Hviderne trofast stillet sig ved deres Kongers Side, de staar i denne Tid for os som de store Patrioter. Men i den følgende Splittelsens Tid blev de Førere for den skarpe, hensynsløse Opposition mod Kongemagten, hvad enten det drejede sig om Bispernes Kamp for Uafhængighed af den verdslige Magt eller om Stormændenes Kamp mod Erik Klipping, der endte med den blodige Sct. Cæcilienat. De færreste var i hine Tider i Stand til at bevare deres Uafhængighed, og selv mangan Klosterstiftelse blev blandet

op i den bitre Strid. Men her maa man beundre de kloge Abbeder i Sorø; de lod sig trods al deres Forbindelse med Hviderne aldrig røkke fra den usvilgelige Neutralitet. Derigennem muliggjorde de i 14. Aarh. en Tilmærkelse til Kongefamiljen, og Sorø kom til at afløse Ringsted som Gravkirke for de kongelige Lig. Kristoffer II var den første danske Konge som blev begravet i Sorø, og man kan naturligvis sige, at det ikke var nogen særlig glansfuld Begyndelse. Det store Spørgsmaal i den følgende Tid blev: hvor vilde Kristoffers Søn, Valdemar Atterdag, Rigets Gensker, lade sig begrave?

Her led Munkene baade i Sorø og Ringsted en stor Skuffelse. Valdemar Atterdag døde i 1375 paa Gurre og havde ikke bestemt nogen Klosterkirke til sit Hvilested, hans Lig førtes efter hans Ønske til Slotskirken i Vordingborg; men Abbeden i Sorø havde aabenbart ikke svært ved at overbevise hans Datter Margrete om det usømmelige i, at hendes Fader blev bisat i en Kirke, hvor der ikke var noget stort Præsteskab til at læse Messer over ham, og i 1377 søgte og opnaaede hun Pavens Tilladelse til at overflytte Kong Valdemars Lig til Sorø Kirke. Her kom ogsaa hendes Søn Oluf til at hvile, og da hun selv var død, førtes hun efter sin Bestemmelse fra Flensborg til den samme Kirke, hvor nu baade hendes Fader og hendes Søn var begravede.

Men Aaret efter indtraf den forfærdelige Begivenhed, som Munkene aldrig forvandt, at Roskildebispen Peder Lodehat sendte sine Svende til Sorø for med Magt at hente Dronningens Kiste ud af Kirken og føre den til Domkirken, som siden da har været Kongehusets Gravkirke.

I Roskild hviles nu mine Ben,
 som der staar nu beskrevet, --
 havde jeg haft nogen hulder Ven
 i Sorø da havde jeg blevet,

siger Margrete i den danske Rimkrønike. Det er nemt at høre, at Krønikens Forfatter, Broder Niels, var Munk i Sorø Kloster.

Sorø Kloster samlede sig efterhaanden en vældig Godsmasse. Ved Middelalderens Slutning sad det inde med 625 Fæstegaarde, der tilsammen ydede en Landgilde paa ca. 7000 Tdr. Landgilde-Hartkorn. Det meste af dette Gods erhvervedes ved Sjælemesse-gaver; men man maa ikke tro, at Gaverne kom ganske af sig selv. At være Abbed i Sorø var en stor og besværlig administrativ Bestilling, der krævede Initiativ og Forudseenhed. Vi tør nok gaa ud fra — og vi kan se det Gang paa Gang af Aktstykkerne — at de verdslige Stormænd var sene til at træffe Dispositionerne for deres Begravelse og Sjælefredelse. Initiativet maatte mangen Gang udgaa fra Klostret. Der maatte foretages „indledende Skridt“ fra Munkenes Side for at bringe Herremanden paa den gode Tanke at skænke Klostret denne eller hin særlig eftertragtede Ejendom. Der gives ofte Modydelser i Form af Lejegods; Klostret laa ogsaa i Reglen inde med mange rede Penge, medens Herremændene manglede rørlig Kapital, og man kom nemt overens om et større Pengelaan, for hvilket der stilledes Gods i Pant. Men det var ikke udelukkende Ydelser af materiel Art, som Abbeden kunde byde; der kunde ogsaa gives „Meddelagtighed“ i alle de gode Gerninger, der udførtes i Klostret, og Klostret paatog sig endog at besørge Pilgrimsrejser. Der fandtes blandt

Brødrene ligefrem hvad vi kan kalde „professionelle Pilegrimme“, som sled deres Fødder til Blods paa Europas Landeveje for at frelse de rige Syndere, som ikke selv havde faaet Tid og Lejlighed til at gøre Bodsvandring og i Stedet for betalte Klostret for at lade dem udføre.

Sorø Kirke er præget af Minderne om Klosters Stiftere og Velgørere; de kongelige Gravmæler, Absalons Grav, Hvidernes Skjoldefrise. Langt sparsommere er Minderne om dem, der boede og virkede hernede. Der er dog for mig intet i Kirken, der taler saa stærkt til Fantasien som Trappen i det søndre Kors. Den ender nu blindt, men førte i sin Tid op til Munkenes Sovesal, Dormitoriet; ad dens slidte Trin er de søvndrukne kommet tumlende, naar de kaldtes til Messer ved Nat eller i de mørke Vintermorgener. I Kirkens Vestende sidder i Muren en Ligsten af Granit, hvorpaa blot er hugget en Abbedstav, intet Navn, intet Aarstal, kun Tegnet paa hans Værdighed. Han tjente en Sag, hans Person var ligegyldig. Der er noget smukt i denne uselviske Ophevelse af jeg'et, og jeg tænker altid med en vis Andagt paa denne navnløse Skare, som har vandret hernede. Det var sikkert ikke Helgener allesammen, men de fleste af dem har vel passet deres Dont.

Hvad bestilte da egentlig Munkene? Først og sidst: De læste Messer for Klosters Velgørere, det var deres Hovedopgave, deres Eksistensberettigelse. Dertil var Klostret stiftet, og paa en Maade var denne Sag endnu vigtigere, end at de selv levede et fromt og asketisk Levned. Lærde Studier var ikke særlig Cisterciensernes Sag. Nogle magre Aarbøger og den allerede omtalte Rimkrønike er praktisk talt de eneste

litterære Produkter, der vides udgaaet fra Sorø Kloster. Man har ment, at den Afskrift, der er bevaret af den saakaldte „Kong Valdemars Jordebog“, skulde være skrevet i Sorø af en Munk ved Navn Jakob Jyde; men Sammenhængen er snarere den, at Jacob Jyde oprindeligt har siddet i Kongens Kancelli og paa sine gamle Dage har trukket sig tilbage til et fredeligere Liv bag Klostermurene. Munkene var for en stor Del udtjente og trætte Folk, der havde en Livsgering bag sig, ikke mindst forhenværende Sognepræster og Kanniker. Derfor skāt vi heller ikke stille overdrevne Krav til deres Arbejdskraft!

Cistercienserne lagde mere Vægt paa praktisk Arbejde end paa Studier. Baade i Frankrig og i Tyskland har de vel nok ydet deres største kulturelle Indsats paa Landbrugets Omraade. Storgodsbedriften faar en hel Renæssance gennem deres Virksomhed, og de har Fortjeneste af, at store uopdyrkede Strækninger blev taget under Plov. Ogsaa indenfor Sorøs Godsomraade indrettedes en Række store Avlsgaarde, Grangier, som dreves af Lægbrødre, klostergivne Mænd, som levede efter mindre strenge Regler end Munkene, og som i Reglen rekruteredes fra et jævner socialt Lag. Munkene selv var sikkert for den væsentligste Del udgaaet fra Herremandsklassen.

For Danmarks Vedkommende skal man dog vistnok ikke overvurdere Cisterciensernes Betydning for Landbruget. Sorøs Grangier holder sig heller ikke længe, allerede i Løbet af det 13. Aarh. opløses de fleste, eller der tages i det mindste verdslig Arbejdskraft til Hjælp, og ved Middelalderens Slutning har det selv paa Klostrets egen Ladegaard saa godt som udelukkende været verdsligt Tyende, der passede Landbruget.

De danske Klosters Trængselsaar begynder en god Stund inden Reformationen; men i denne Periode hævder Sorø sig mere og mere som det førende Kloster. Dets eneste virkelige Konkurrent var Nabo-klostret i Antvorskov. Baade Abbeden i Sorø og Prioren i Antvorskov sad i det 15. Aarh. som de eneste Klosterrepræsentanter i Rigets Raad. Abbeden var blevet til en mægtig Prælat.

En saadan Prælat, stor i Linjerne, djærv og munter, var Klosters sidste Abbed, den højtfortjente Henrik Tornekran, en Mand af sjælden Kunstforstand og stor historisk Interesse. Ham skylder Kirken baade Absalons prægtige Ligsten og det store Krucifiks foran Koret, som han bestilte hos Landets første Billedskærer, Claus Berg i Odense. Udadtil forstod han med stor Dygtighed at hævde Klosteret, der ikke som de fleste andre blev bortforlenet til en Adelsmand. Den nye Tingenes Orden, som Reformationen medførte, synes han at have affundet sig med uden større Vanskelighed, og i 1538 udnævntes han til Visitator over alle endnu bestaaende Klostre.

Reformationen for jo meget lempeligt frem overfor Herreklostrene. For at forhindre en Strid med Adelen om, hvem der skulde arve Klosters Sjølemesse-gods, foretrak Kongen at lade alt være ved det gamle, blot at den katolske Gudstjeneste selvfølgelig maatte ophøre. Munkene faar endog Lov til at beholde deres særlige Ordensdragt, og det staar dem frit for at blive boende i Klosteret eller forlade det, alt efter som de ønskede det. Men al denne Lempe-lighed var kun tilsyneladende. Der kom ingen nye Munke, og Klostrene var bestemt til at dø ud, ét efter ét. Sorø Kloster fik i denne Periode en ejen-

dommelig Anvendelse som Detentionssted for de mest forskelligartede Mennesker; ikke mindst var det afsatte Sognepræster, som forvistes hertil, nogle fordi de ikke havde villet opgive deres papistiske Tro, andre fordi de var *for* ivrige for den nye Lære.

Men ved Ordinansen af 1539 var det blevet bestemt, at Herreklostrene skulde være Skoler for fattige Ynglinge, og allerede i den katolske Tid havde der været Skoler i Klostrene, dog ikke just for de fattige. Dette skulde blive Udgangspunktet for en ny Tid i Sorøs Annaler; den mærkelige Overgangstid er forbi i 1586, da Fundatsen udstedes for den nye Skole. Det økonomiske Grundlag for denne Stiftelse blev det gamle Klostergoods, som dog blev noget beskaaret.

Og nu er der gaaet næsten 350 Aar, siden den sidste Munk døde i Sorø Kloster, og man tør nok sige, at Munkeaanden er ryddet grundigt ud hernede. I Stedet for de blege Munke med Tonsuren under Kutten ser man nu raske Drengene med rødmossede Kinder og blanke Knapper.

Det er kun godt altsammen. Og naar man dyrker Sorøs Fortid er det forstaaeligt, at man med Forkærlighed dvæler ved Absalon og Esbern Snare eller ved Ludvig Holberg. Men jeg siger dog: Glem ikke Munkene, glem ikke de kloge Abbeder, der ogsaa forvaltede det jordiske Pund, der var dem betroet, saa godt; hvor meget er der ikke ved andre lignende Institutioner bortødslet ved Uforstand, Ødselhed og daarlig Administration. Det var maaske ikke noget særlig gudvelbehageligt Værk, men det var i god verdslig Forstand dygtigt Menneskeværk.
